

ΑΡΣΕΝΙΟΣ (ΓΚΛΑΒΣΙΤΣ)

ΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΝΑΪΣΣΟΥ
ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΒΕΛΙΓΡΑΔΙΟΥ
arsenije.glavcic@gmail.com

ΥΔΚ: 271.2-788-428
271.2-74

ПРИМЉЕНО: 21.9.2021.
ОДОБРЕНО: 13.10.2021.

ΤΑ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΤΥΠΙΚΑ ΩΣ ΠΗΓΕΣ ΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Summary: Monastic rites (*typika*) constitute an important source of ecclesiastical history and an essential element in the formation of ecclesiastical canon law. The content of monastic rites has been of great interest to scientific research throughout history. Based on their content, there are two different categories, i.e. provisions for daily rituals performed in the monastery, while the second category includes the canons that regulate the life of the monks, and the administration of the monasteries in general. The founders of the monasteries and authors of the rites are usually the abbots, or the one who appoints the abbot, i.e. the one who is responsible for administration. The monastic rites define the structure of monastic administration and the way of life of the community in all its aspects, such as entering the monastic community, the stage of probation, deposition, renunciation, the monastic vow and its consequences. Monastic rites are a valuable source of information concerning the organisation and legal status of the monasteries, but they are also of great importance for the study of Byzantine history. ► *Keywords:* Monastic *typikon*, monastic life, liturgical life of the monastery, canon law, ecclesiastical law, administration of the monastery, ecclesiastical history, Byzantine history.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πηγές του έκκλησιαστικού δικαίου αποτελούν αφ' ενός οι πηγές που προέρχονται από την Έκκλησία, οι οποίες είναι ή Άγία Γραφή, ή Ίερά παράδοση, οι Ίεροί κανόνες και οι αποφάσεις των Συνόδων και αφ' άλλου αυτές που προέρχονται από την πολιτειακή νομοθεσία ήτοι κανόνες που θεσπίζονται από την Πολιτεία για τα ζητήματα της Έκκλησίας.

Έκτός από τις προαναφερθείσες, πολύ σπουδαίες πηγές είναι και πολυάριθμα έγγραφα που σώζονται γραμμένα πάνω σε πάπυρο και από τον 9ο αιώνα και μετά σε

περγαμηνή και χαρτί.¹ Αυτά τα έγγραφα έχουν πολύ μεγάλη σημασία όχι μόνον ως πηγές για τὸ ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο ἀλλὰ και για τὴν καθόλου ἱστορία τοῦ δικαίου.²

Μεταξὺ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐγγράφων, ἰδιαίτερη θέση κατέχουν τὰ μοναστηριακὰ τυπικά. Εἶναι γενικὰ παραδεκτὴ ἡ σπουδαιότητα τῶν τυπικῶν και ἡ σημασία αὐτῶν τόσο ως πηγῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ὅσο και ως πηγῆς για τὴν ἐσωτερικὴ ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους.³ Τὰ μοναστηριακὰ τυπικά ἀποτελοῦσαν «τὸ καταστατικὸ για κάθε μονή»,⁴ με βάση δηλαδή τὰ κείμενα αὐτὰ «ρυθμιζόνταν ὅλες οἱ σχέσεις πού ἀφοροῦσαν ... στοὺς μοναχοὺς και στὰ μοναστήρια».⁵

Μία βασικὴ διάκριση τῶν τυπικῶν εἶναι σὲ τυπικά λειτουργικά, τὰ ὁποῖα ρυθμίζουν τὴ λατρευτικὴ ζωὴ τῆς μονῆς και σὲ τυπικά πού περιέχουν κανόνες διαβίωσης τῶν μοναχῶν και γενικὰ διοίκησης τῆς μονῆς.⁶ Ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ περίοδο σώζονται περίπου 60 τυπικά, τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν ὁποίων ἀνάγεται στὸν 11^ο και τὸν 12^ο αἰῶνα.⁷

1. ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΜΟΝΑΧΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Ὁ μοναχικὸς βίος ἐμφανίζεται ἐπίσημα τὸν 4^ο αἰῶνα, ὅμως οἱ ρίζες του ἀνάγονται στὴν ἀποστολικὴ ἐποχὴ.⁸ Ἀπὸ τίς πρώτες ἡμέρες τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας ὑπάρχουν τάσεις τῶν πιστῶν χριστιανῶν πρὸς μία ὑψηλότερη πνευματικὴ ζωὴ· ἔτσι ἔχουμε χριστιανοὺς οἱ ὁποῖοι ἔζησαν ἀσκητικὰ με ἐγκράτεια και προσευχὴ ἐντὸς τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνος γίνονται πιὸ συχνές οἱ περιπτώσεις χριστιανῶν στὴν Αἴγυπτο και τὴ Συρία, οἱ ὁποῖοι ἀποσχίζονται ἀπὸ τὸν κοινωνικὸ βίο και ἀπομακρύνονται στὴν ἔρημο, με σκοπὸ νὰ ἀφιερωθοῦν ἀπολύτως στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, στὴν ἐκούσια πενία και ἐγκράτεια. Αὐτὲς οἱ περιπτώσεις, οἱ ὁποῖες πολλαπλασιάζονται περὶ τὰ τέλη τοῦ αἰῶνος, ἀποτελοῦν ἓνα νέο φαινόμενο στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας.⁹

Αὐτὸ τὸ φαινόμενο ἦταν ἡ ἀφετηρία τοῦ ἐρημητισμοῦ, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε ἡ πρώτη μορφή τοῦ μοναχικοῦ βίου. Πρῶτος γνωστὸς ἐρημίτης ἦταν ὁ Παῦλος ὁ ἐκ Θηβαΐδος, ἀλλὰ ὁ πραγματικὸς ἡγέτης τῆς ἐρήμου και πατὴρ τοῦ μοναχικοῦ βίου ἦταν ὁ

¹ Ἰωάννης Μ. Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν* (Ἀθήνα, 2003), 25· βλ. και Ἀναστάσιος Χριστοφιλόπουλος, *Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον* (Ἀθήναι, 1965), 55· Σπύρος Ν. Τρωιάνος, *Παραδόσεις ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου* (Ἀθήνα–Κομοτηνὴ, 1984), 41.

² Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 25.

³ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 25, βλ. και Κωνσταντῖνος Α. Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικά–Διαθήκαι. Μελέτη φιλολογικὴ* (Ἐν Ἀθήναις, 1970), 19.

⁴ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 25.

⁵ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 25.

⁶ Σπύρος Ν. Τρωιάνος, *Οἱ πηγές τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου* (Ἀθήνα–Κομοτηνὴ, 1999), 270 και Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικά*, 33.

⁷ Τρωιάνος, *Οἱ πηγές*, 273.

⁸ Χαρίλ. Σ. Τζώγας, «Μοναχισμός», in *Θρησκευτικὴ και ἠθικὴ ἐγκυκλοπαιδεία*, 9^{ος} τόμος (Ἀθήναι, 1966), 19.

⁹ Ἰωάννης Μ. Κονιδάρης, *Τὸ δίκαιον τῆς Μοναστηριακῆς περιουσίας, ἀπὸ τοῦ 9^{ου} μέχρι τοῦ 12^{ου} αἰῶνος* (Ἀθήναι, 1979), 13.

Μέγας Ἀντώνιος (†357).¹⁰ Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Μ. Ἀντωνίου πέντε χιλιάδες ἀναχωρητῶν πλημμύρισαν τὴν ἔρημο τῆς Νιτρίας.

Ἐνα βῆμα πέραν τοῦ ἐρημιτικοῦ συστήματος βρίσκεται τὸ κοινοβιακὸ σύστημα, ὁ εἰσηγητὴς τοῦ ὁποίου ἦταν ὁ Ὅσιος Παχώμιος (287–346). Αὐτὸς ἴδρυσε τὸ πρῶτο κοινόβιο στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Νείλου πλησίον τοῦ χωρίου Ταβέννηςος περὶ τὸ 320–325, ὅπου συνήγαγε τοὺς μοναχοὺς καὶ ἔδωσε στὸν μοναχικὸ βίο κανονικότερη μορφή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κοινὴ προσευχὴ καὶ διοίκηση, οἱ μοναχοὶ εἶχαν κοινὴ στέγη, ἐνδυμασία, διατροφή καὶ ἐργασία. Ἀποφασιστικὴ ὅμως σημασία γιὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ κοινοβιακοῦ συστήματος εἶχε ἡ συμβολὴ τοῦ Βασιλείου Καισαρείας (330–379). Τὸ περίφημο ἔργο του, τὰ *Ἀσκητικά*, ἀποτέλεσε τὸ βᾶθρο τῆς ὀργάνωσης τοῦ μοναχισμοῦ κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους.¹¹

Ὁ μοναχικὸς βίος –καὶ εἰδικότερα τὸ κοινοβιακὸ σύστημα– ἐξαπλώθηκε ταχέως ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο μέσῳ τῆς χερσονήσου τοῦ Σινᾶ στὴν Παλαιστίνη, ὅπου κατὰ τὸν 5^ο καὶ 6^ο αἰῶνα κύριοι ἐκπρόσωποί του ἦταν ὁ Ὅσιος Εὐθύμιος καὶ ὁ ἱδρυτὴς τῆς Λαύρας Ὅσιος Σάββας. Ἀπὸ τὴν Παλαιστίνη καὶ τὴ Συρία μέσῳ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἔφτασε στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου ἤδη τὸ 383 μαρτυρεῖται ἡ ἴδρυση τοῦ πρῶτου μοναστηρίου τοῦ Δαλμάτου (ἢ μονὴ Δαλματῶν).¹²

Μετὰ ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῶν ἀνατολικῶν χώρων ἀπὸ τοὺς Ἄραβες τὸν 7^ο αἰῶνα, τὸ κέντρο τοῦ μοναχισμοῦ ὑποχώρησε στὸν Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας καὶ στὴν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας.¹³ Ἀπὸ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 10^{ου} αἰῶνα τὸ Ἅγιον Ὄρος καθίσταται σπουδαῖο μοναχικὸ κέντρο, μετὰ ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Μεγάλης Λαύρας (963) ἀπὸ τὸν μοναχὸ Ἀθανάσιο, τὸ παράδειγμα τοῦ ὁποίου μιμήθηκαν καὶ ἄλλοι.¹⁴

2. ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑΚΑ ΤΥΠΙΚΑ-ΔΙΑΘΗΚΕΣ

Ἡ ἔννοια τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν ἀπὸ πολὺ παλιὰ εἶχε γίνῃ θέμα τῶν ἐπιστημονικῶν συζητήσεων. Μεταξὺ πολλῶν μελετητῶν ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα αὐτό, χρονολογικὰ ὁ πρῶτος ἦταν ὁ Λέων Ἀλλάτιος,¹⁵ ὁ ὁποῖος διέκρινε τὰ μοναστηριακὰ τυπικὰ σὲ λειτουργικὰ καὶ μὴ λειτουργικὰ ποὺ τὰ ὀνόμασε συλλήβδην «κτητορικά».

Μετὰ ἀπὸ αὐτὸν ἀκολούθησε σειρὰ ἐρευνητῶν οἱ ὁποῖοι ἐπαναπροσδιόρισαν τὴν ἔννοια τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν καὶ προέβησαν σὲ καινούργια κατάταξη ἀνάλογα μὲ τὴ μορφή καὶ τὸ περιεχόμενό τους.¹⁶ Στὴν παρούσα ἐργασία δὲν θὰ ἀναλύσουμε ὅλες τὶς ἀπόψεις, ἀλλὰ θὰ ἀρκεστοῦμε μόνο στὶς δύο πιὸ πρόσφατες.

¹⁰ Τζώγας, «Μοναχισμός», 21.

¹¹ Τζώγας, «Μοναχισμός», 23.

¹² Κονιδάρης, *Τὸ δίκαιον τῆς Μοναστηριακῆς περιουσίας*, 15.

¹³ Κονιδάρης, *Τὸ δίκαιον τῆς Μοναστηριακῆς περιουσίας*, 15.

¹⁴ Τζώγας, «Μοναχισμός», 27.

¹⁵ Leonis Allatii, *De libris ecclesiaeasticis Graecorum* (Parisiis, 1645), *Dissertatio* I, 5.

¹⁶ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 29 καὶ Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικά*, 33–59.

Ὁ λειτουργιολόγος Placide de Meester¹⁷ διακρίνει τὰ τυπικὰ γενικὰ σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες: στὰ λειτουργικὰ τυπικὰ καὶ στὰ τυπικὰ τῶν πειθαρχικῶν διατάξεων. Τὰ λειτουργικὰ τυπικὰ διακρίνονται σὲ τυπικὰ γιὰ τὶς ἐκκλησίες κατὰ κόσμον καὶ σὲ τυπικὰ γιὰ τὶς ἐκκλησίες τῶν μοναστηρίων. Τὰ τυπικὰ τῶν πειθαρχικῶν διατάξεων μποροῦν νὰ περιλαμβάνουν κανόνες γιὰ τοὺς λαϊκοὺς ἢ τοὺς κληρικοὺς καὶ γιὰ τοὺς μοναχοὺς.¹⁸

Αὐτὰ ποὺ περιέχουν κανόνες γιὰ τοὺς μοναχοὺς ὁ de Meester τὰ διακρίνει σὲ δύο κατηγορίες. Στὴν πρώτη κατηγορία ἀνήκουν ἐκεῖνα ποὺ, χωρὶς νὰ ἔχουν σχέση μὲ τὴν ἴδρυση μιᾶς μονῆς, συντάχθηκαν ἀπὸ κάποιον ἡγούμενο ἢ ἀπλὸ μοναχὸ ἢ ἀπὸ τὴν ἀρμόδια πολιτειακὴ ἢ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχή. Στὴ δευτέρη κατηγορία κατατάσσει ἐκεῖνα ποὺ συντάχθηκαν μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἴδρυσης ἢ ἀνακαινίσης μιᾶς μονῆς, τὰ ὁποῖα ἀποκαλεῖ *κτητορικὰ τυπικὰ*.¹⁹ Στὴν πρώτη κατηγορία ὁ de Meester κατατάσσει τὸ *Τακτικὸν τοῦ Νίκωνος* τοῦ Μαύρου Ὄρους καὶ τὰ τυπικὰ τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος.

Κατὰ τὸν Μανάφη,²⁰ ὅλα τὰ τυπικὰ ποὺ ἰσχύουν στὶς μονές καὶ ἔχουν σχέση μὲ τὴ λειτουργία τους πρέπει νὰ ἀποκληθοῦν Μοναστηριακὰ τυπικὰ. Αὐτὰ τὰ τυπικὰ ὁ ἴδιος τὰ διακρίνει σὲ δύο κατηγορίες. Στὴν πρώτη περιλαμβάνει τὰ «Λειτουργικὰ μοναστηριακὰ τυπικὰ», ἐκεῖνα δηλαδὴ ποὺ περιέχουν διατάξεις γιὰ καθημερινές ἱεουργίες ποὺ γίνονται στὴ μονή, ἐνῶ στὴ δευτέρη κατηγορία περιλαμβάνει τὰ «Μοναστηριακὰ Τυπικὰ κανονιστικῶν διατάξεων», ἐκεῖνα δηλαδὴ ποὺ περιέχουν κανόνες μὲ τοὺς ὁποίους ρυθμίζεται ὁ βίος τῶν μοναχῶν καὶ γενικὰ ἡ διοίκηση τῶν μονῶν.

Στὴ δευτέρη κατηγορία ὁ Μανάφης περιλαμβάνει μόνο τὰ κτητορικὰ τυπικὰ. Κατὰ τὴ γνώμη του, τὰ τυπικὰ τῶν αὐτοκρατόρων γιὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος «πρέπει νὰ ἀποτελέσουν ἰδιαίτεραν ὁμάδα τυπικῶν, τὰ λεγόμενα αὐτοκρατορικὰ χρυσόβουλλα Τυπικὰ»,²¹ γιὰτὶ περιέχουν διατάξεις ποὺ ρυθμίζουν κυρίως τὶς σχέσεις τῶν μονῶν μεταξὺ των καὶ ἐπίσης γιὰτὶ συντάχθηκαν μετὰ ἀπὸ αἴτηση τῶν μοναχῶν ἀπὸ ἐκπροσώπους τῶν αὐτοκρατόρων. Κατὰ τὸν Κονιδάρη,²² αὐτὴ εἶναι ἡ πιὸ σημαντικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν Μανάφη καὶ de Meester, ἀλλὰ δὲν συμφωνεῖ μὲ τὸν Μανάφη καθὼς θεωρεῖ ὅτι τὰ ἐπιχειρήματά του δὲν εἶναι πειστικά.

Ὁ ἰδρυτὴς ἢ ἀνακαινιστὴς μιᾶς μονῆς ἀντὶ τοῦ τυπικοῦ μποροῦσε νὰ δώσει στὴ μονή ποὺ ἴδρυε ἕναν κανονισμό σὲ μορφή διαθήκης. Αὐτὰ τὰ κείμενα συνιστοῦν μία ἰδιαίτερη κατηγορία διαθηκῶν ποὺ ὀνομάζονται κτητορικὲς διαθήκες,²³ οἱ ὁποῖες περιλαμβάνουν τοὺς βασικοὺς κανόνες γιὰ τὴ διαβίωση τῶν μοναχῶν καὶ

¹⁷ Placide de Meester, «Les typiques de foundation (Τυπικὰ Κτητορικὰ)», in *Atti del V Congresso Internazionale di Studi Bizantini*, II (Roma, 1940), 489–508.

¹⁸ Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικὰ*, 51.

¹⁹ Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικὰ*, 52 καὶ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 31–32.

²⁰ Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικὰ*, 57.

²¹ Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικὰ*, 43.

²² Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 33.

²³ Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικὰ*, 124.

τῆ διοίκηση τῆς μονῆς, ἀλλὰ καὶ τὶς ἰδιαιτέρες ἐπιθυμίες τοῦ συντάκτη τους, π.χ. τὸ πρόβλημα τῆς διαδοχῆς.²⁴

Δὲν ὑπάρχει οὐσιαστικὴ διαφορὰ μεταξύ τῶν τυπικῶν καὶ τῶν διαθηκῶν, μὲ μόνη τὸ ὅτι ἡ διαθήκη γινόταν γνωστὴ στοὺς μοναχοὺς μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ κτήτορα. Κάποιοι κτήτορες, ἀνάλογα μὲ τὶς σκοπιμότητές τους, ἐπέλεγαν τὸν τρόπο νὰ γράψουν τυπικὸ, μὲ τὸ ὁποῖο προίκιζαν τὴ μονὴ τους καὶ ἄφηναν μία κτητορικὴ διαθήκη ἢ ἔδιναν ἓνα κτητορικὸ τυπικὸ καὶ ἄφηναν μία διαθήκη ὡς συμπλήρωμα τοῦ τυπικοῦ.²⁵

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα, μία βασικὴ διάκριση εἶναι σὲ λειτουργικὰ τυπικὰ καὶ σὲ τυπικὰ μὲ κανονιστικὸ περιεχόμενον. Ἄφοῦ τὰ λειτουργικὰ τυπικὰ ἔχουν πολὺ περιορισμένη σημασία ὡς πηγὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, ἡ δευτέρη ὁμάδα εἶναι πιὸ σημαντικὴ γιὰ τὴν ἔρευνά μας, ἀνεξαρτήτως τοῦ ποίος ὑπῆρξε ὁ συντάκτης των.

3. ΠΗΓΕΣ

Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ἀπὸ τὴ βυζαντινὴ περίοδο σώζονται περίπου 60 τυπικά. Πίνακες τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ ἔχουν παρουσιάσει πολλοὶ ἐρευνητὲς στὶς ἐργασίες τους, μὲ ἀξιώσεις πληρότητας γιὰ τὴν ἐποχὴ τους.²⁶ Πιὸ πρόσφατοι εἶναι τοῦ Μανάφη στὴ διδακτορικὴ του διατριβή,²⁷ στὸ τέλος τῆς ὁποίας παρατίθεται πίνακας μὲ τυπικὰ καὶ διαθήκες, καὶ τοῦ Κονιδάρη,²⁸ ὁ ὁποῖος εἶναι πληρέστερος καὶ λεπτομερέστερος.

Στὴν παρούσα ἐργασία ἀναφέρουμε μόνο μερικὲς κύριες πηγές,²⁹ οἱ ὁποῖες εἶναι:

1. *Τύπος καὶ παράδοσις καὶ νόμος τῆς σεβασμίας λαύρας τοῦ [ἁγίου] Σάββα*.³⁰ Τὸ ἀρχικὸ κείμενον συνέταξε τὸν 6^ο αἰῶνα ὁ ἅγιος Σάββας, ἰδρυτὴς τῆς ὁμώνυμης λαύρας στὴν Παλαιστίνη. Τὸ τυπικὸ πού σώζεται εἶναι μία μεταγενέστερη ἐπεξεργασία τοῦ 11^{ου} αἰῶνα.
2. *Υποτύπωσις σὺν Θεῷ καταστάσεως τῆς εὐαγεστάτης μονῆς τῶν Στουδίου*.³¹ Συντάχθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενόν της Θεόδωρο (759–826), ἀλλὰ σώζεται σὲ μία μεταγενέστερη ἐπεξεργασία τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου. Ὅμως, ἡ *διαθήκη*³² τοῦ ἁγίου Θεοδώρου, μὲ τὴν ὁποία συμπλήρωσε τὸ τυπικὸ, σώθηκε αὐτούσια.

Τὰ δύο αὐτὰ κείμενα ἀπέτελεσαν τὸ πρότυπο γιὰ πολλὰ μοναστηριακὰ τυπικά.

²⁴ Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικά*, 126.

²⁵ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 34–35.

²⁶ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 43–44.

²⁷ Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικά*, 178–192.

²⁸ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 45–67.

²⁹ Μανάφης, *Μοναστηριακὰ τυπικά*, 178–192· Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 45–67· Τρωιάνος, *Οἱ πηγές*, 273–276 καὶ 306–308.

³⁰ Ed. Kurtz, BZ 3 (1894), 168–170.

³¹ A. Dmitrijevsij, «Opisanie liturgičeskich rukopisej», τ. I, *Τυπικά* (Κίεβ, 1895), 224–238.

³² PG 99, 1813–1824.

3. Τὸ τυπικὸ τοῦ ἁγίου Παύλου († 955), πού ἀναφέρεται στὸ μοναστήρι πὺ ἴδρυσε στὸ ὄρος Λάτρος (ἀργότερα Λάτμος) κοντὰ στὴ Μίλητο.³³
4. Τὸ τυπικὸ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου³⁴ τοῦ ἱδρυτῆ τῆς Μεγίστης Λαύρας στὸ Ἅγιον Ὅρος, τὸ ὁποῖο χρονολογεῖται γύρω στὸ 970. Ἀπὸ τὸ 970 μέχρι τὸ 1045 συντάχθηκαν πολλὰ τυπικά γιὰ τὸν Ἄθω, πολλὰ ἐκ τῶν ὁποίων εἶχαν ὡς πρότυπο τὸ τυπικὸ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου. Ἄλλα ὅμως «ἔχουν περιβληθεῖ τὸν τύπο αὐτοκρατορικῶν πράξεων»³⁵ καὶ ἀναφέρονται σὲ ὅλα τὰ μοναστήρια τοῦ Ἅγίου Ὁρους.
5. Τὸ τυπικὸ γιὰ τὴ Μονὴ τῆς Θεοτόκου Εὐεργέτιδος,³⁶ τὸ ὁποῖο συντάχθηκε τὸ 1065. Ἀπὸ πολλὰ τυπικά τῆς περιοχῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐδῶ ἀναφέρουμε μόνο τὸ τυπικὸ τῆς Εὐεργέτιδος, καθὼς ἀποτελεσε πρότυπο πολλῶν μεταγενεστέρων τυπικῶν.
6. Τὸ τυπικὸ τοῦ μεγάλου δομεστικοῦ τῆς Δύσεως Γρηγορίου Πακουριανοῦ γιὰ τὸ μοναστήρι τῆς Θεοτόκου τῆς Πετριτζιώτισσας³⁷ συντάχθηκε τὸ 1083.
7. Τὸ τυπικὸ τῆς μονῆς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου,³⁸ πὺ ἴδρυσε στὴ νῆσο Πάτμο ὁ Ὅσιος Χριστόδουλος. Τὸ τυπικὸ συντάχθηκε τὸ 1091 καὶ διαθήκη μὲ κωδικέλλο τὸ 1093.
8. Τὰ δύο τυπικά τοῦ Νίκωνος τοῦ Μαύρου Ὁρους,³⁹ γιὰ μοναστήρια πὺ ἴδρυσε ὁ ἴδιος, τὰ ὁποῖα συντάχθηκαν μᾶλλον στὸ τέλος τοῦ 11^{ου} αἰώνα. Τὸ δεῦτερο εἶναι γιὰ τὸ μοναστήρι τῆς Θεοτόκου τοῦ Ροῖδίου στὴ Συρία.

Στὴν περίοδο ἀπὸ τὸν 12^ο μέχρι τὸν 15^ο αἰῶνα συνεχίσθηκαν ἱδρύσεις καὶ ἀνακαινίσεις τῶν μοναστηριῶν καὶ ἀναλόγως πρὸς αὐτὸ συνεχίσθηκαν καὶ συντάξεις τῶν νέων τυπικῶν. Ἀπὸ τὴν περίοδο αὕτη διασώθηκαν πολλὰ τυπικά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε μόνο τὰ ἀκόλουθα:

1. Τὰ κυπριακὰ τυπικά: τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρᾶ (1210),⁴⁰ τοῦ μοναχοῦ Νεοφύτου γιὰ τὴ μονὴ τὴν ἐπιλεγομένη «Νέα Σιών» (1212)⁴¹ στὴν Πάφο.
2. Μία ὁλόκληρη σειρά τῶν τυπικῶν πὺ ἔχουν ἄμεση σχέση μὲ τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Η΄ Παλαιολόγο (1259–1282) τὸν ἴδιο ἢ μὲ τοὺς συγγενεῖς του.⁴²
3. Τὰ τυπικά μονῶν τοῦ Ἅγίου Ὁρους καὶ τῶν Μετεώρων.
4. Τὰ τυπικά τοῦ Κωνσταντίνου Ἀκροπολίτη γιὰ τὴ μονὴ τῆς Ἀναστάσεως στὴν Κωνσταντινούπολη.⁴³

³³ Σπύρ. Π. Λάμπρου, «Διαθήκη Παύλου τοῦ Λατρηνοῦ», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 12 (1915): 198–203.

³⁴ Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster* (Leipzig, 1894), 102–140.

³⁵ Τρωιάνος, *Οἱ πηγές*, 274.

³⁶ Paul Gautier, «Le Typikon de la Théotokos Évergétis», *REB* 40 (1982): 5–101.

³⁷ Paul Gautier, «Le typikon du sébaste Grégoire Pakourianos», *REB* 42 (1984): 5–145.

³⁸ Fr. Miklosich, J. Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana. VI Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum Orientis* (Wien, 1890), 59–90.

³⁹ V. N. Benešević, «Taktikon Nikona Černogorca. Grečeskij tekst po rukopisi No 441 Sinajskago monastyra sv. Jekateriny», *Zapiski Ist.-Filol. Fakulteta Petrogradskago Universiteta* 139 (1917): 1–120.

⁴⁰ I. Τσικνόπουλος, *Κυπριακὰ Τυπικά* (Λευκωσία, 1969), 1–68.

⁴¹ Τσικνόπουλος, *Κυπριακὰ Τυπικά*, 71–104.

⁴² Τρωιάνος, *Οἱ πηγές*, 309.

⁴³ H. Delehay, «Constantini Acropolitae, hagiographi byzantini, Epistularum manipulus», *An. Bollandiana* 51 (1933): 263–284.

4. ΝΟΜΙΚΗ ΥΠΟΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ

Τὸ κύριο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ νομικὴ ὑπόσταση τῶν μονῶν ἐντοπίζεται στὰ κτητορικὰ τυπικά.

Ὁ ἰδρυτὴς τῆς μονῆς καὶ συντάκτης τοῦ τυπικοῦ συνήθως εἶναι καὶ ὁ ἡγούμενος ἢ ἐκεῖνος πού ὀρίζει τὸν ἡγούμενο, δηλαδὴ αὐτὸς πού ἀσκεῖ τὴ διοίκηση. Ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν τυπικῶν ἀπορρέει ὅτι οἱ ἐξουσίες τοῦ ἰδρυτῆ ἦταν τέτοιες ὥστε νὰ θεωρεῖ τὴ μονὴ ὡς περιουσία του. Γι' αὐτὸ δὲν εἶναι καθόλου περιεργό νὰ ἀποκαλεῖ στὸ τυπικὸ τοῦ τῆς μονῆς «ιδιόκτητο».⁴⁴ Ἐδῶ δηλαδὴ φαίνεται ὅτι ὑπάρχει διάσταση μεταξὺ τοῦ ἐπίσημου ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου καὶ τῆς πραγματικότητας.

Ἐπίσης, ὁ συντάκτης ἀσχολεῖται μὲ τὴν τύχη τῆς μονῆς μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο του καὶ ὄχι μόνον μὲ τὸν διάδοχό του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ διοίκηση καὶ γενικότερα μὲ τὴ ζωὴ τῆς μονῆς. Γι' αὐτὸ σχεδὸν ὅλα τὰ κτητορικὰ τυπικά περιέχουν διατάξεις μὲ τις ὁποῖες καθιερώνεται τὸ αὐτοδέσποτο, αὐτεξούσιο καὶ ἐλεύθερο τῆς ἀντίστοιχης μονῆς,⁴⁵ μὲ σκοπὸ τὴν προστασία της ἀπὸ κάθε πολιτειακὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία. Ἐπίσης, ὁ ἰδρυτὴς φρόντιζε νὰ τὸ ἐπικυρώνει μὲ πράξεις εἴτε τοῦ αὐτοκράτορα εἴτε τοῦ πατριάρχου ἢ καὶ τῶν δύο.⁴⁶ Τὰ δικαιώματα τῶν ἐπιχωρίων ἐπισκόπων ἀναγνωρίζονται σὲ διάφορη ἔκταση ἀπὸ τυπικὸ σὲ τυπικὸ.

Παράλληλα μὲ τὴν ἀνακήρυξη τῶν μονῶν ὡς αὐτοδεσπότην καὶ αὐτεξουσίαν, διαπλάσσεται καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ «ἐπιτρόπου» ἢ τοῦ «ἐφόρου», πού ἦταν ἓνα πρόσωπο τὸ ὁποῖο διορίζαν οἱ ἰδρυτὲς γιὰ τὴν ἐφορεία τῶν μονῶν τους. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἦταν συνήθως εἴτε στενοὶ συγγενεῖς τοῦ ἰδρυτῆ εἴτε ἀνώτατο ἀξιωματοῦχοι, ἀκόμη καὶ ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας. Ὁ ἐπίτροπος ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσει μετὰ τὸν θάνατο τοῦ ἰδρυτῆ τὴ διατήρηση τῆς αὐθυπαρξίας καὶ ἐλευθερίας τῆς μονῆς καὶ νὰ ἐποπτεῖ τὴ λειτουργία της σύμφωνα μὲ τὸ τυπικὸ.

Ὁ ἡγούμενος εἶναι ὁ ἀπόλυτος ἄρχων μέσα στὸ μοναστήρι. Ἡ θέση του «μοιάζει μὲ ἐκεῖνη τοῦ ἀπόλυτου μονάρχου».⁴⁷ Τὰ μοναστηριακὰ τυπικά ἀφιερώνουν πολλές διατάξεις ἢ περισσότερα κεφάλαια στὸν θεσμό τοῦ ἡγουμένου.

Σύμφωνα μὲ τὸν Κονιδάρη, ὅλες οἱ πληροφορίες περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ ἡγουμένου πού μᾶς δίνουν τὰ τυπικά μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν σὲ τρεῖς ἐνότητες: α) στὴν πρώτη ἀνήκουν ὅλα τὰ θέματα πού ἀφοροῦν τὴν ἀνάδειξή του, β) στὴ δευτέρη οἱ διατάξεις πού καθιερώνουν τὸ ἀνεξέλεγκτο τοῦ ἡγουμένου καὶ γ) στὴν τρίτη ἐνότητα ἀναλύονται οἱ διατάξεις πού ἀναφέρονται στοὺς λόγους πού μπορεῖ νὰ ὀδηγήσουν στὴν ἐκπτώση τοῦ ἡγουμένου ἀπὸ τὸ ἀξίωμα του⁴⁸.

⁴⁴ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 169–171.

⁴⁵ Πιὰ πρώτη φορὰ γίνεται λόγος στὰ μοναστηριακὰ τυπικά γιὰ μονὴ ἐλεύθερη καὶ αὐτοδέσποτη στὸ τυπικὸ τοῦ Ἀθανασίου Ἀθωνίτου (10^{ος} αἰ.). Ὁ Μανάφης ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ἀρχὴ αὐτὴ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἤδη στὸ τυπικὸ τοῦ Σάββα γιὰ τὴ Λαύρα τῆς Παλαιστίνης, *Μοναστηριακὰ τυπικά*, 64.

⁴⁶ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 174.

⁴⁷ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 193.

⁴⁸ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 195.

Περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ ἡγουμένου τὰ τυπικὰ μᾶς δίνουν διάφορες πληροφορίες. Μία ομάδα τυπικῶν προβλέπει τὸν διορισμὸ ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ ἢ τὸν τελευταῖο ἡγούμενο μὲ διαθήκη, ἄλλη ὅμως τὴν ἐκλογή του ἀπὸ τὴν ἀδελφότητα. Μία μικρὴ ομάδα τῶν τυπικῶν ἔχει ἰδιόμορφο τρόπο τῆς ἀνάδειξης τοῦ ἡγουμένου. Δηλαδή, ὁ ἡγούμενος πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατό του ὀρίζει τρεῖς μοναχοὺς τοὺς ὁποίους θεωρεῖ ἰκανότερους νὰ γίνουν ἡγούμενοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἡ ἀδελφότητα μετὰ τὸν θάνατό του ἐπιλέγει ἕνα.⁴⁹

Μερικὰ τυπικὰ περιέχουν διατάξεις ποὺ ἀπαγορεύουν στοὺς μοναχοὺς νὰ ἐλέγχουν τὸν ἡγούμενο καὶ τὴ διοίκηση τῆς μονῆς, μὲ τίς ὁποῖες ἐξασφαλίζεται ἡ ἀπόλυτη καὶ ἀνεξέλεγκτη ἐξουσία τοῦ ἡγουμένου πάνω σὲ πρόσωπα καὶ πράγματα τῆς μονῆς.⁵⁰

Ἀκόμη, πολλὰ τυπικὰ προβλέπουν τὴ δυνατότητα παραίτησης καὶ ἔκπτωσης τοῦ ἡγουμένου ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του καθὼς καὶ τὴ σχετικὴ διαδικασία. Κάτι τέτοιο γινόταν γιὰ σοβαρὲς παραβάσεις ὅπως: παραβάσεις τοῦ τυπικοῦ, σαρκικὰ πάθη, καταφρόνηση τῶν ἱερῶν ἀκολουθιῶν καὶ –κυρίως– ἰδιοποίηση τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας.⁵¹

Ὁ δεῦτερος στῆν ἱεραρχία μετὰ ἀπὸ τὸν ἡγούμενο εἶναι ὁ οἰκονόμος. Οἱ διατάξεις ποὺ ἀφοροῦν τὸν οἰκονόμο ἀναφέρονται στῆν ἐπιλογή, τὴν προχείριση, τίς ἀρμοδιότητες, τὸν ἔλεγχο ἀλλὰ καὶ τὴν ἔκπτωση ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του ἂν ἀποδειχθῶν παραβάσεις στῆν ἐκτέλεση τῶν καθηκόντων του. Ἡ ἐπιλογή καὶ ἡ προχείριση τοῦ οἰκονόμου εἶναι ἀπαράβατο δικαίωμα τοῦ ἡγουμένου. Ὁ οἰκονόμος εἶναι διαχειριστὴς τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας καὶ καμία πράξη σχετικὴ μὲ οἰκονομικὴ διαχείριση τῆς μονῆς δὲν γίνεται ἂν δὲν συμφωνήσῃ ὁ ἴδιος. Ὅμως, γιὰ ὅλες τίς ἐνέργειές του εἶναι ὑπόλογος στὸν ἡγούμενο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἡγούμενο καὶ τὸν οἰκονόμο τὰ τυπικὰ συνήθως περιέχουν διατάξεις καὶ γιὰ ἄλλα ὄργανα διοίκησης. Τὰ πιὸ σημαντικὰ ὄργανα εἶτε αὐτὰ ποὺ ἀναφέρονται πιὸ συχνὰ εἶναι: ὁ ἐκκλησιάρχης, οἱ δοχειάριοι (συνήθως περισσότεροι), ὁ κελλαρίτης, ὁ τραπεζάριος, ὁ ἐπιστημονάρχης καὶ ὁ πυλωρὸς ἢ θυρωρὸς.⁵² Ὅλα αὐτὰ τὰ ὄργανα ὀρίζονται ἀπὸ τὸν ἡγούμενο καὶ ὑπάγονται σὲ αὐτόν.

Στὰ περισσότερα μοναστηριακὰ τυπικὰ μνημονεύονται καὶ δευτερεύοντα διακονήματα, τὰ ὁποῖα εἶναι: «τοῦ ἀποθηκάτορα, ἀρτοποιοῦ, γηροτρόφου, δομestίμου, ἐπιμελητῆ ἡμιόνων, ἐργοδότριας, κανονάρχῃ, κηπουροῦ, λυχνάπτῃ, μάγειρα, μάγκιπα, μετοχιαρίου, νοσοκόμου, ξενοδόχου, οἰνοχόου, ὄψοποιοῦ, προνοητῆ κτημάτων, χαρτοφύλακα, ὠρειαρίου καὶ ὠρολόγου».⁵³ Καὶ αὐτὰ τὰ διακονήματα ἐξαρτῶνται ἀπόλυτα ἀπὸ τὸν ἡγούμενο.

⁴⁹ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 199.

⁵⁰ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 202 καὶ *Δίκαιον τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας*, 163–169.

⁵¹ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 204.

⁵² Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 210–211.

⁵³ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 212–213.

5. ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΗ ΜΟΝΗ

5.1. Προσωπικές προϋποθέσεις

Στὰ μοναστηριακὰ τυπικὰ πολὺ λίγες διατάξεις ἀναφέρονται στὶς προσωπικὲς προϋποθέσεις εἰσόδου στὴ μονή. Μᾶλλον λόγος γι' αὐτὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὑπῆρχαν πολλὲς διατάξεις τῆς ἐπίσημης πολιτειακῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς νομοθεσίας ποὺ ρυθμίζαν αὐτὰ τὰ θέματα. Οἱ πιὸ σημαντικὲς προϋποθέσεις ἀφοροῦν: α) τὴν ἡλικία, β) τὴν κοινωνικὴ θέση καὶ γ) τὴν οἰκογενειακὴ κατάσταση τοῦ ὑποψήφιου μοναχοῦ.

Στὴν ἐπίσημη κανονικὴ νομοθεσία ὑπάρχει προσδιορισμὸς τοῦ κατώτατου ὀρίου ἡλικίας γιὰ τὴν εἴσοδο στὴ μονή τοῦ ὑποψήφιου μοναχοῦ ἀπὸ τὸν Μ. Βασίλειο⁵⁴ στὸ 16^ο ἢ 17^ο ἔτος, ἀπὸ τὴ σύνοδο τῆς Καρχηδόνας⁵⁵ στὸ 25^ο καὶ ἀπὸ τὴν Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο⁵⁶ ποὺ μειώνει τὸ κατώτατο ὄριο μέχρι τὸ 10^ο ἔτος.

Οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνουν τὰ τυπικὰ γιὰ τὸ κατώτατο ἐπιτρεπτὸ ὄριο ἡλικίας εἶναι πολὺ διαφορετικὲς. Ἀπὸ τὸ ὄριο ποὺ προσδιορίζει τὸ τυπικὸ τοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδη⁵⁷ τῶν 10 ἐτῶν (ποὺ προβλέπει δοκιμαστικὴ περίοδο διάρκειας συνολικὰ ἑννέα ἐτῶν) μέχρι τὸ ὄριο ἄνω τῶν 30 ἐτῶν (σὲ εἰδικὲς προϋποθέσεις ἐπιτρέπεται εἴσοδος καὶ σὲ ἄτομα μικρότερης ἡλικίας ἀλλὰ σὲ κάθε περίπτωση πάνω ἀπὸ 26 χρόνων) ποὺ ὀρίζει τὸ τυπικὸ τῆς Κοσμοσωτείας.⁵⁸

Ὅταν γίνεται λόγος περὶ ἐντάξεως τῶν δούλων στὴ μονή, γιὰ πρώτη φορὰ ἡ ἐπίσημη ἐκκλησία λαμβάνει ἀπόφαση γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ στὴ σύνοδο τῆς Γάγγρας (4^ο αἰ.),⁵⁹ ἡ ὁποία ἀπαγόρευσε νὰ ἐγκαταλείπουν οἱ δούλοι τοὺς δεσπότες τους. Ἡ Δ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος⁶⁰ ἐπικυρώνει τὴν ἀπόφαση αὐτὴ καὶ ὀρίζει ὅτι κανένας δούλος δὲν μπορεῖ νὰ προσδεχθεῖ στὸ μοναστήρι χωρὶς τὴ γνώση τοῦ δεσπότη του. Ἐπίσης καὶ ὁ ἅγιος Παχώμιος⁶¹ καὶ ὁ Μέγας Βασίλειος⁶² ἀπαγορεύουν τὴν ἐνταξὴ τῶν δούλων στὰ κοινόβια. Ἀπὸ τὰ τυπικὰ μόνον ἡ διαθήκη τοῦ Νείλου Νταμιλά⁶³ ἀσχολεῖται μὲ αὐτὸ τὸ θέμα, ὁ συντάκτης τῆς ὁποίας ἐπαναλαμβάνει τὸν 3^ο κανόνα τῆς συνόδου τῆς Γάγγρας.

Οἱ διατάξεις ποὺ ρυθμίζουν τὸ ζήτημα τῆς ἐντάξεως τῶν ἐγγάμων στὴ μονή εἶναι ἐλάχιστες. Στὸ περιθώριο τοῦ θέματος αὐτοῦ ὑπάρχει μόνο μία ἐπίσημη

⁵⁴ Καν. 18 Μ. Βασιλείου.

⁵⁵ Καν. 126.

⁵⁶ Καν. 40.

⁵⁷ Κεφάλαιο 9, Aug. Heisenberg, *Nicephori Blemmydae curriculum vitae et carmina* (Teubner, Lipsiae, 1896), 93–96.

⁵⁸ Κοσμοσώτειρας, κεφ. 3, L. Petit, «Typikon du monastère de la Kosmosotira près d' Aenos (1151)», *Izvestija Russkago Archeologičeskago Instituta v. Konstantinopole* 13 (1908): 17–77 (τὸ κείμενο 19–75).

⁵⁹ Καν. 3.

⁶⁰ Καν. 4.

⁶¹ Καν. 49.

⁶² Ὅροι κατὰ πλάτος 11, PG, 31, 948.

⁶³ Νταμιλά, 99/31 — 100/10, S. Pétridès, «Le typicon de Nil Damilas pour le monastère de femmes de Baëonia en Crete (1400)», *Izvestija Russkago Archeologičeskago Instituta v. Konstantinopole* 15 (1911): 92–111.

ἐκκλησιαστική διάταξη, ὅπως προβλέπεται στὸν 14^ο κανόνα τῆς συνόδου τῆς Γάγγρας. Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ περισσότερο ἀσχολήθηκε ἡ πολιτειακὴ νομοθεσία· ἔτσι οἱ *Νεαρές* 5 καὶ 123 τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἀποτελοῦσαν θεμελιώδη ρύθμιση σὲ ὁλόκληρη τὴ βυζαντινὴ περίοδο.⁶⁴ Δηλαδή, ἂν ὁ ἄνδρας ἢ ἡ γυναίκα μπεῖ σὲ μοναστήρι, τότε ὁ γάμος διαλύεται. Ἀπὸ τὰ μοναστηριακὰ τυπικὰ μόνον ἡ διαθήκη τοῦ Νείλου Νταμιλά⁶⁵ ἀσχολεῖται μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προαναφερθεῖσες κύριες προϋποθέσεις, ὑπάρχουν καὶ ἄλλες εἰδικές, τὶς ὁποῖες περιέχουν μερικὰ τυπικά.⁶⁶

5.2. Στάδιο δοκιμασίας

Ὁ χριστιανὸς ποὺ πληροῦσε τὶς ὡς ἄνω προϋποθέσεις μπορούσε νὰ προσέλθει σὲ ἓνα μοναστήρι γιὰ νὰ μονάσει. Προτοῦ ὅμως καρεῖ μοναχός, ἔπρεπε νὰ περάσει ἓνα στάδιο προετοιμασίας καὶ δοκιμασίας γιὰ νὰ κριθεῖ ἂν εἶναι ἱκανὸς γιὰ τὴ μοναχικὴ ζωὴ.

Στὴν πολιτειακὴ νομοθεσία γιὰ πρώτη φορὰ προσδιορίζεται ἓνα χρονικὰ συγκεκριμένο στάδιο δοκιμασίας στὴν *Νεαρά* 5 τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἡ ὁποία ὀρίζει τρία χρόνια δοκιμασίας. Ἀργότερα στὴ *Νεαρά* 123 ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπιτρέπει στοὺς ἡγουμένους νὰ κρίνουν πόσο χρόνο πρέπει νὰ μείνει δόκιμος κάποιος ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ γίνεῖ μοναχός.⁶⁷

Ἡ ἐπίσημη ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία ἀσχολήθηκε ἔμμεσα μὲ τὸ θέμα αὐτὸ στὴν Πενθέκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (691), ὅμως μὲ τὶς διατάξεις τῆς Πρωτοδευτέρας Οἰκουμενικῆς Συνόδου (861) ἤρθε καὶ ἡ νέα ρύθμιση. Δηλαδή, ὁ κανόνας 5 τῆς συνόδου αὐτῆς ὀρίζει τρία χρόνια δοκιμασίας γιὰ τὸν ὑποψήφιο μοναχό, μὲ δύο ἐξαιρέσεις (ἡ πρώτη ἀφορὰ ὄσους πέσουν σὲ βαριά ἀσθένεια καὶ ἡ δευτέρη ὄσους ἤδη στὸν κόσμον ζοῦν μία τόσο θεοσεβῆ ζωὴ σὰν νὰ εἶναι μοναχοί, ὁπότε τὸ στάδιο δοκιμασίας περιορίζεται).⁶⁸ Ἐπίσης, σὲ αὐτὴν τὴ σύνοδο καθιερώθηκε καὶ ὁ θεσμὸς τοῦ ἀναδόχου⁶⁹ τοῦ κειρομένου.

Ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν τυπικῶν προκύπτουν διάφορες πληροφορίες περὶ τοῦ θέματος, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸν Κονιδάρη: «δὲν ἐπιτρέπουν τὴν παρουσίαση μιᾶς ἐνιαίας ρυθμίσεως· εἶναι ὅμως δυνατὴ ἡ ὁμαδοποίησή τους, σὲ μικρότερες ἢ μεγαλύτερες ὁμάδες».⁷⁰ Ὁ ἴδιος διακρίνει τὰ κείμενα σὲ δύο ὁμάδες: στὴν πρώτη ὁμάδα ἐντάσσεται τὰ τυπικά «ποὺ δὲν περιέχουν καθόλου διατάξεις ἢ περιορίζονται σὲ γενικότητες», καὶ στὴ δευτέρη «ἐκεῖνα τὰ κείμενα ποὺ ἐπιχειροῦν μία λεπτομερῆ θεώρηση τοῦ θέματος».⁷¹ Ἀπὸ τὴ δευτέρη ὁμάδα ὁ Κονιδάρης διαχωρίζει μία ὑποομάδα τῶν

⁶⁴ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 81.

⁶⁵ Νταμιλά, 100/4–10.

⁶⁶ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 84–85.

⁶⁷ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 88–89.

⁶⁸ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 90.

⁶⁹ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 90.

⁷⁰ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 92.

⁷¹ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 92.

τυπικῶν ποὺ ἔχουν ἓνα κοινὸ χαρακτηριστικόν: «Διακρίνουν τὸν χρόνο δοκιμασίας ἀνάλογα μὲ τὸ πρόσωπο ποὺ πρόκειται νὰ μονάσει».⁷² Ἄν πρόκειται γιὰ κάποιον γνωστὸ καὶ ἐπιφανῆ, μερικὰ τυπικὰ δὲν ἀπαιτοῦν καθόλου κάποιο στάδιο δοκιμασίας,⁷³ ἄλλα πάλι καθορίζουν ἓνα δοκιμαστικὸ στάδιο διάρκειας ἕξι μηνῶν.⁷⁴

Στὴν περίπτωσι ποὺ ὁ ὑποψήφιος εἶναι ἄγνωστος, ὑπάρχει ἀκόμη μεγαλύτερη ποικιλία ἀπὸ τυπικὸ σὲ τυπικόν. Δηλαδή, σὲ αὐτὴν τὴν περίπτωσι τὸ δοκιμαστικὸ στάδιο μπορεῖ νὰ διαρκεῖ ἀπὸ ἕξι μῆνες⁷⁵ ἕως τρία χρόνια.⁷⁶

5.3. Ἀποταγή

Ἡ λέξι ἀποταγή ἔχει δύο σημασίες: Ἡ πρώτη καὶ πιὸ συνηθισμένη εἶναι ἡ «λύσις μὲν τῶν δεσμῶν τῆς ὑλικῆς ταύτης καὶ προσκαίρου ζωῆς»,⁷⁷ ἡ δευτέρα ὅμως σημασία, ποὺ ἀπέκτησε ἀργότερα, δηλώνει τὴν εἰσφορὰ μέρους τῆς περιουσίας τοῦ νέου μοναχοῦ κατὰ τὴν εἴσοδό του στὴ μονή.

Ἡ συνήθεια αὐτὴ πιθανὸν συμβόλισε τὴν ἀποταγή τῶν μοναχῶν ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ἀπάρνησις τοῦ κόσμου καὶ τῆς ὑποταγῆς στοὺς κανόνες τοῦ μοναχικοῦ βίου. Ὅμως, μὲ τὸν καιρὸ «πῆρε τὴ μορφὴ τῆς ὑποχρεωτικῆς καταβολῆς περιουσιακῶν στοιχείων ἀπὸ τὸν μοναχὸ κατὰ τὴν εἴσοδό του στὴ μονή».⁷⁸

Ἡ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐπισήμανε αὐτὴν τὴν καταβολὴ περιουσιακῶν στοιχείων ὡς ἀπαράδεκτο φαινόμενο καὶ συνδέει τὴν ἀποταγὴ μὲ τὸ ἀδίκημα τῆς σιμωνίας.⁷⁹ Ἐκτὸς τῆς ρητῆς ἀπαγορεύσεως, ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία ἀπειλεῖ μὲ τὴν ποινὴ τῆς καθαιρέσεως τῶν ἡγουμένων. Ὁ κανόνας προβλέπει μία ἐξαιρεσιμὴ γιὰ τὴν προσαγωγή τῶν ἀφιερωμάτων, τὰ ὁποῖα πρέπει πάντοτε νὰ παραμένουν στὸ μοναστήρι.

Αὐτὲς τὶς ἐθελοντικὲς προσφορὲς ρυθμίζει καὶ ἡ πολιτειακὴ νομοθεσία· ἔτσι ἡ *Νεαρὰ 5* τοῦ Λέοντος ΣΤ' ὀρίζει ὅτι ὅσοι κατὰ τὴν εἴσοδό τους στὴ μονή ἀφιέρωσαν κάτι σὲ αὐτὴν, ἔχουν δικαίωμα νὰ κρατήσουν ὀλόκληρη τὴν περιουσία ποὺ ἀπέκτησαν μετὰ ἀπὸ τὴν κουρὰ τους. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἐκδίδουν *Νεαρὲς* καὶ οἱ μεταγενέστεροι αὐτοκράτορες Ρωμανὸς Α' Λακαπηνὸς (934) καὶ Ἀλέξιος Α' Κομνηνός (1096).⁸⁰

⁷² Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρησις*, 92–93.

⁷³ Τὸ Τυπικὸ τοῦ Ἀθανασίου, 119/20–23, τῆς Εὐεργέτιδος, στίχ. 1123–1126 καὶ Προδρόμου Φοβεροῦ, κεφ. 51, 64/12–17.

⁷⁴ Τὰ τυπικὰ τῶν Μάμαντος, κεφ. 22, 278/36 — 279/2, Ἡλίου Βωμῶν, κεφ. 22, 739/7–9 καὶ Μαχαϊρᾶ, κεφ. 55, 29/1–3.

⁷⁵ Εὐεργέτιδος, στίχ. 1126–1135.

⁷⁶ Προδρόμου Φοβεροῦ, κεφ. 51, 64/17–26, Μαχαϊρᾶ, κεφ. 55–56, 29/4–16, Κεχαριτωμένης, κεφ. 30, 355/14–20.

⁷⁷ Μέγας Βασίλειος, *Ὅροι κατὰ πλάτος*, 8, PG 31, 940.

⁷⁸ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρησις*, 98.

⁷⁹ *Καν.* 19.

⁸⁰ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρησις*, 100–101.

Οί διατάξεις τῶν τυπικῶν ἀφ' ἑνὸς ἀπαγορεύουν τὴν ὑποχρεωτικὴ εἰσφορά καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰσάγουν τὴν ἐξαίρεση ποὺ συνίσταται «στὴν ἀποδοχὴ ὄλων ἐκείνων τῶν εἰσφορῶν ποὺ στηρίζονται σὲ ἐλευθεριότητα, ποὺ συνιστοῦν ἀφιέρωμα καὶ ἀναθήματα».⁸¹ Ἡ διάταξη τοῦ τυπικοῦ τῆς Εὐεργέτιδος⁸² περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ εἶναι –κατὰ τὸν Κονιδάρη– ἡ κατευθυντήρια διάταξη τὴν ὁποία ἐν συνεχείᾳ ἐπαναλαμβάνουν πολλὰ τυπικά.

5.4. Μοναχικὴ ἐπαγγελία καὶ κουρά

Μετὰ τὴν πλήρωση τῶν προϋποθέσεων εἰσόδου στὴ μονὴ καὶ τὴ συμπλήρωση τοῦ χρόνου δοκιμασίας ὁ δόκιμος μετατάσσεται στὴν τάξη τῶν μοναχῶν μὲ τὴν κουρά.

Ἡ ὀριστικὴ προσδοχὴ τοῦ μοναχοῦ στὸ κοινόβιο δὲν εἶχε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μία συγκεκριμένη μορφή, μὲ τὸν καιρὸ ὅμως ἐξελίχθηκε σὲ μία πανηγυρικὴ τελετὴ.

Ἦδη στὸν Μέγα Βασίλειο ὑπάρχει ὁμολογία τῆς σαρκικῆς ἐγκράτειας γιὰ τὶς ἱερὲς παρθένας⁸³ καὶ γίνεται λόγος γιὰ τὴν «ὁμολογία τῶν συνθηκῶν».⁸⁴ Οἱ κανόνες τῆς Πενθέκτης Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀσχολοῦνται μὲ αὐτὸ τὸ θέμα γενικά.⁸⁵

Ἡ ἱερὴ τελετὴ γιὰ τὴν εἰσδοχὴ τῶν μοναχῶν διαμορφώθηκε ὀριστικὰ τὸν 9^ο αἰῶνα καὶ περιλαμβάνεται στὰ χειρόγραφα τοῦ *Εὐχολογίου*.⁸⁶ Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν ἱερὰ ἀκολουθία, στὸ πρῶτο μέρος τῆς τελετῆς ὁ δόκιμος καταθέτει τὴν ἱερὰ διαβεβαίωση τῆς *μοναχικῆς ἐπαγγελίας περὶ παρθενίας, ὑπακοῆς καὶ ἀκτημοσύνης* καὶ στὸ δεύτερο μέρος τῆς τελετῆς γίνεται σταυροειδῆς ἀπόκαρση τῆς κόμης τοῦ νέου μοναχοῦ καὶ ἡ περιβολὴ του μὲ τὸ μοναχικὸ σχῆμα.

Στὰ κείμενα τῶν τυπικῶν δὲν γίνεται λόγος γιὰ τὴν τελετὴ τῆς προσδοχῆς οὔτε γιὰ τὴ μοναχικὴ ὁμολογία. Ἀναφέρονται μόνον οἱ ὑποχρεώσεις καὶ οἱ ἀπαγορεύσεις ποὺ ἀπορρέουν ἀπὸ τὴ μοναχικὴ ἐπαγγελία καὶ τὸ πρόσωπο ποὺ τελεῖ τὴν μοναχικὴ κουρά.⁸⁷

5.5. Διακρίσεις τῶν μοναχῶν

Ἡ διάκριση τῶν μοναχῶν σὲ «μικρόσχημους» καὶ «μεγαλόσχημους» ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸν 9^ο αἰῶνα. Ἡ πρώτη μνεία τῆς διάκρισης αὐτῆς στὰ μοναστηριακὰ τυπικά ἐντοπίζεται στὴ *Διαθήκη τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου*,⁸⁸ ἡ ὁποία μεταγενέστερα ἀποδοκιμάζεται σὲ ὀρισμένα τυπικά. Ἔτσι στὸ τυπικὸ τῆς μονῆς Κεχαριτωμένης⁸⁹

⁸¹ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 102· βλ. καὶ Κονιδάρης, *Τὸ δίκαιον τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας*, 91.

⁸² Στίχ. 1137–1153.

⁸³ Καν. 18.

⁸⁴ Ὅροι κατὰ πλάτος 14, PG 31, 949, καὶ 15, PG 31, 956 BC.

⁸⁵ Καν. 40.

⁸⁶ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 109.

⁸⁷ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 110.

⁸⁸ Ἐντολὴ ιβ', PG 99, 1820C.

⁸⁹ Κεφάλαιο 30, 355/1–21.

μνημονεύεται ή διάκριση σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν χρόνο δοκιμασίας καὶ πάλι στὸ τυπικὸ τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ⁹⁰ ὀρίζεται πὼς τόσο οἱ «ἀποστολικοὶ» ὅσο καὶ οἱ «μεγαλόσχημοι» μοναχοὶ θεωροῦνται ἄξιοι νὰ γίνουν ἡγούμενοι.

Ὅμως, αὐτὴ ἡ διάκριση δὲν ἔχει νομικὴ σημασία καὶ ἀξία, γιατί οἱ συνέπειες τῆς μοναχικῆς ιδιότητος ἐπέρχονται μὲ τὴν κουρά.

Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴ ὑπῆρχε καὶ μία ἄλλη διάκριση ποὺ εἶναι πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ ἄποψη δικαίου καὶ γνωστὴ μόνον ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν. Πρόκειται γιὰ μία διάκριση τῶν μοναχῶν σὲ δύο ομάδες: στὴν πρώτη ομάδα ἀνήκουν οἱ μοναχοὶ μὲ κυρίως πνευματικὸ καὶ λατρευτικὸ ἔργο καὶ στὴ δευτέρη οἱ μοναχοὶ μὲ καθήκοντα ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν ἐξυπηρέτηση τῆς ἀδελφότητος. Παρότι δὲν ὑπάρχει μία γενικὴ ὀνομασία γι' αὐτὲς τὶς ομάδες, θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ γίνεῖ λόγος ἀπὸ τὴ μία μεριὰ γιὰ τοὺς «ἐκκλησιαζομένους» μοναχοὺς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη γιὰ τοὺς «διακονητάς» μοναχοὺς⁹¹ ἀντίστοιχα.

Πὰ πρώτη φορὰ μνεῖα τῆς διάκρισης αὐτῆς γίνεται τὸν 11^ο αἰῶνα, στὸ τυπικὸ τῆς μονῆς τοῦ Παντοκράτορα.⁹² Αὐτὴ ἡ διάκριση φαίνεται νὰ ὑπάρχει μέχρι καὶ τὸν 15^ο αἰῶνα. Ἡ τελευταία μαρτυρία τῆς ἐντοπίζεται στὸ «τυπικὸ»⁹³ τοῦ Ἁγίου Ὁρους τοῦ 1394.⁹⁴

6. ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΑΧΙΚΗΣ ΕΠΑΓΓΕΛΙΑΣ

Ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, τὸ βασικὸ στοιχεῖο τῆς κουρᾶς εἶναι οἱ τρεῖς μοναχικὲς ἐπαγγελίες: τῆς παρθενίας, τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ἀκτημοσύνης. Στὴν πραγματοποίηση καὶ τὴν τήρηση αὐτῶν εἶναι ἀφιερωμένο σημαντικό μέρος τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν.

Πὰ τὴν πρώτη ὑπόσχεση, αὐτὴν τῆς παρθενίας, βρίσκουμε πολλὲς διατάξεις ποὺ συνήθως παρουσιάζονται μὲ τὸν ὄρο «ἄβατον»:

α) Ἡ ἀπαγόρευση εἰσόδου καὶ διαμονῆς τῶν προσώπων ἀντιθέτου φύλου μέσα στὶς μονές.

Ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ εἶναι πολὺ παλαιά, ἀπορρέει ἀπὸ τὴν οὐσία τῆς μοναχικῆς κίνησης καὶ τὴ βρίσκουμε ἤδη στοὺς κανόνες τῶν Μ. Ἀντωνίου, Παχωμίου καὶ Μ. Βασιλείου.⁹⁵ Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀσχολήθηκε ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ στὴ *Νεαρά* 133 καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία στὸν κανόνα 47 τῆς Πενθέκτης καὶ ἀργότερα στὸν κανόνα 18 τῆς Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Τὰ μοναστηριακὰ τυπικὰ διατυπώνουν πρῶτα ἀπὸ ὅλα τὴν ἀρχὴ τοῦ ἀβάτου. Ὑπάρχουν ὅμως ἐξαιρέσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι κοινὲς σὲ γυναικεῖες καὶ σὲ ἀνδρικές μονές, ἥτοι γιὰ τὶς ἐπισκέψεις τοῦ

⁹⁰ Κεφάλαιο 148, 58/2-4.

⁹¹ Τρωιάνος, *Οἱ πηγές*, 272-273 καὶ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 114.

⁹² Στίχ. 535-555.

⁹³ Πὰ τὴν πλαστότητα τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ βλ. Νίκος Δ. Παπαδημητρίου-Δούκας, *Ἀγιορειτικοὶ Θεσμοὶ 843-1912/13* (Ἀθήνα-Κομοτηνὴ, 2002), 230.

⁹⁴ Meyer, *Haupturkunden*, 198/11-13.

⁹⁵ Ὅροι κατὰ πλάτος 33, PG 31, 997-1000 καὶ Ἀσκητικὲς διατάξεις, 3, PG 31, 1344-345.

Βασιλέως ἢ τῆς Αὐγούστας, γιὰ προσκύνηση κατὰ τὴν πανήγυρη τοῦ ναοῦ, γιὰ ταφή, γιὰ τοὺς ἱερεῖς τῆς μονῆς, γιὰ τὴν τέλεση μνημοσύνων καὶ γιὰ τὴ συνάντηση μὲ στενοὺς συγγενεῖς.⁹⁶

β) Ἡ ἀπαγόρευση εἰσόδου καὶ διαμονῆς τῶν ἀνήβων καὶ εὐνούχων στὶς ἀνδρικές μονές.

Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ δὲν ἀσχολήθηκε οὔτε ἡ πολιτειακὴ οὔτε ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία. Ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ δὲν ὑπάρχει οὔτε στὸν Μ. Βασίλειο. Γιὰ πρώτη φορὰ ἐμφανίζεται στὸ *τυπικὸ τοῦ Σάββα τῆς Παλαιστίνης*⁹⁷ καὶ ἔπειτα στὴ *διαθήκη τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου*.⁹⁸ Μεταγενέστερα μία ὁλόκληρη σειρά τυπικῶν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀπαγορευτικὴ αὐτὴ ἀρχή.⁹⁹

γ) Ἡ ἀπαγόρευση τῆς διατήρησης τῶν θηλυκῶν ζώων μέσα στὶς ἀνδρικές μονές.

Ὅπως καὶ ἡ προηγούμενη ἀπαγόρευση, οὔτε καὶ αὐτὴ ἔχει ἔρεισμα στὴν πολιτειακὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία. Ἐντούτοις, ἀπὸ πολὺ νωρὶς ἐμφανίζεται στὰ μοναστηριακὰ τυπικά. Ἦδη ἀπὸ τὴ *διαθήκη τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου*¹⁰⁰ ἀπαντᾷ μία ἀπαγορευτικὴ διάταξη διατήρησης τῶν θηλυκῶν ζώων στὴ μονή. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ὁμως βρίσκεται σὲ ἕνα μικρότερο ἀριθμὸ κειμένων.¹⁰¹

δ) Μὲ πολλὴ αὐστηρότητα τονίζεται ἡ ἀπαγόρευση ἐξόδου ἀπὸ τὴ μονὴ μοναχοῦ ἢ μοναχῆς χωρὶς σοβαρὸ λόγο καὶ ἄνευ ἀδείας τοῦ ἡγουμένου.

Ἡ ἀπαγόρευση αὐτὴ, πού στόχο ἔχει νὰ προστατεύσει τοὺς μοναχοὺς ἀπὸ ἐπαφὲς μὲ λαϊκοὺς, βρίσκεται ἤδη στοὺς κανόνες τοῦ Παχωμίου¹⁰² καὶ Μ. Βασιλείου.¹⁰³ Ἀκολουθεῖ ἡ νομοθεσία τοῦ Ἰουστινιανοῦ¹⁰⁴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία μὲ τοὺς κανόνες τῆς Πενθέκτης Συνόδου.¹⁰⁵ Ἡ διάταξη αὐτὴ, τὴν ὁποία ἤδη ἐφάρμοζαν ἐθιμικὰ οἱ μοναχικὲς ἀδελφότητες ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπίσημη νομοθεσία, ἐπαναλαμβάνει μία σειρά μοναστηριακῶν τυπικῶν μὲ πρῶτο ἤδη τὸ *τυπικὸ τοῦ Σάββα τῆς Παλαιστίνης*.¹⁰⁶

ε) Ἡ ἀπαγόρευση συστάσεως ἀδελφοποιίας καὶ συντεκνίας καὶ ἀναλήψεως ἐπιτροπείας.

Ἡ πράξη ἀδελφοποιίας ἦταν εὐρύτατα διαδεδομένη στὸν λαό,¹⁰⁷ ἀκόμη καὶ μεταξὺ τῶν μοναχῶν τοῦ Βυζαντίου. Στὴν πολιτειακὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία δὲν

⁹⁶ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 119–127.

⁹⁷ Στίχ. 4.

⁹⁸ *Ἐντολή ιη*, PG 99, 1821A.

⁹⁹ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 128–130.

¹⁰⁰ *Ἐντολή ε*, PG 99, 1820A.

¹⁰¹ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 131–133.

¹⁰² *Καν.* 27–28.

¹⁰³ *Ὅροι κατὰ πλάτος* 36, PG 31, 1008–1009.

¹⁰⁴ *Νον.* 133.5 (ἔτ. 539) = Βασ. 4.1.23, *Νον.* 123.42 (ἔτ. 546) = Βασ. 4.1.13.

¹⁰⁵ *Καν.* 46.

¹⁰⁶ Στίχ. 18–27.

¹⁰⁷ Χριστοφιλόπουλος, *Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον* (Ἀθήναι, 1965), 98.

υπάρχει διάταξη απαγόρευσης αδελφοποιίας για τους μοναχούς αλλά υπάρχει για ένα άλλο είδος τεχνητής συγγενείας: τή συντεκνία ή κουμπαριά.¹⁰⁸ Επίσης απαγορεύεται στους μοναχούς να γίνουν επίτροποι και κουράτορες.¹⁰⁹ Τα μοναστηριακά τυπικά ασχολούνται κυρίως με την απαγόρευση τής αδελφοποιίας και συντεκνίας, με σκοπό να αποφύγουν οι μοναχοί επαφές με λαϊκούς. Αυτή η διάταξη περιέχει μία σειρά των τυπικών με πρώτο χρονικά τή διαθήκη του Θεοδώρου Στουδίτου.¹¹⁰ Το μόνο τυπικό που απαγορεύει στους μοναχούς να γίνουν κουράτορες ή επίτροποι είναι το τυπικό του πατριάρχου Ματθαίου.¹¹¹

Από την όμολογία τής υπακοής απορρέουν οι εξής υποχρεώσεις:

α) Υποχρέωση τής διαβίωσης σε κοινόβιο.

Ο ιδρυτής του κοινοβιακού συστήματος υπήρξε ο Όσιος Παχώμιος. Στο κοινόβιο οι μοναχοί ζούν και εργάζονται μαζί, έχουν κοινή διαίτα, κοινή ένδυμασία, κοινή προσευχή και όλοι μένουν σε ένα οίκημα. Το κοινοβιακό σύστημα καθιερώνεται από την πολιτειακή νομοθεσία ήδη στις *Νεαρές* του Ίουστινιανού.¹¹² Ανάλογη είναι και η ρύθμιση τής εκκλησιαστικής νομοθεσίας, όπως παρουσιάζεται στον κανόνα 41 τής Πενθέκτης. Η ρύθμιση αυτή εισάγει όμως και την εξαίρεση για τους εγκλείστους. Με το ζήτημα του κοινοβιακού κανόνα ασχολούνται τα περισσότερα μοναστηριακά τυπικά. Κατά τον Κονιδάρη,¹¹³ τα κείμενα που ασχολούνται με το θέμα μπορούν να διακριθούν σε δύο ομάδες: στην πρώτη ομάδα εντάσσονται εκείνα τα τυπικά που ρητά ή έμμεσα καθιερώνουν την υποχρέωση τής κοινοβιακής ζωής και στη δεύτερη εκείνα που παράλληλα με το κοινόβιο επιτρέπουν και ύπαρξη ενός όρισμένου αριθμού ήσυχαστών ή κελλιωτών.

β) Υποχρέωση ισόβιας εγκαταβίωσης.

Η υποχρέωση αυτή «αναλύεται σε δύο μερικότερες υποχρεώσεις: τήν υπόσχεση του μοναχού να διατελεί ισόβια, μέχρι τελευταίας πνοής, σε άσκηση (*stabilitas professionis*) και τήν υπόσχεση ισόβιας εγκαταβίωσης του μοναχού στη μονή τής μετάνοιάς του, στη μονή δηλαδή όπου εκάρη μοναχός (*stabilitas loci*)».¹¹⁴

Η θέσπιση αυτή καθιερώνεται στην εκκλησιαστική νομοθεσία στους κανόνες τής Δ' Οικουμενικής Συνόδου¹¹⁵ και επαναλαμβάνεται στην Πρωτοδευτέρα¹¹⁶ και στην πολιτειακή νομοθεσία στις *Νεαρές*¹¹⁷ του Ίουστινιανού.

¹⁰⁸ Χριστοφιλόπουλος, *Έλληνικόν εκκλησιαστικόν δίκαιον*, 116.

¹⁰⁹ Δ' Οικουμενική Σύνοδος, *καν. 3* και *Νεαρά* 123.5 του Ίουστινιανού.

¹¹⁰ *Έντολή* η', PG 99, 1820.

¹¹¹ Στίχ. 1137-1152.

¹¹² *Nov.* 5.3 (έτ. 535), 133 praef. και 1 (έτ. 539), 123.36 (έτ. 546).

¹¹³ Κονιδάρης, *Νομική θεώρηση*, 145-146.

¹¹⁴ *Ο.π.*, 149.

¹¹⁵ *Καν.* 4.

¹¹⁶ *Καν.* 3 και 4.

¹¹⁷ *Nov.* 3.2, 5.4 και 5.7 (έτ. 535).

Οί συντάκτες τῶν τυπικῶν ἐνδιαφέρονταν ἰδιαιτέρως γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀλλὰ δὲν ἀπασχολήθηκαν μὲ ρηματικές ἀπαγορεύσεις· προσπαθοῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὸ θέμα μὲ θέσπιση μιᾶς ἀρχῆς, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα ποὺ ὁ μοναχὸς εἰσέφερε στὴ μονὴ κατὰ τὴν εἴσοδό του παραμένουν σὲ αὐτὴν ἂν ὅποτε-δήποτε καὶ γιὰ ὅποιονδήποτε λόγο ἀποχωρήσει ἀπὸ αὐτήν.

Ἡ τρίτη ὁμολογία ποὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴ μοναχικὴ ἐπαγγελία εἶναι ὑποχρέωση τῆς ἀκτημοσύνης.

Τὴν ὑποχρέωση τοῦ μοναχοῦ γιὰ ἰσόβια ἀκτησία βρῖσκουμε ἤδη στοὺς μοναχικοὺς κανόνες τοῦ Ἀντωνίου, τοῦ Παχωμίου καὶ τοῦ Βασιλείου. Ἡ πολιτειακὴ νομοθεσία εἰσάγει τὴν ὑποχρέωση αὐτὴ γιὰ τοὺς μοναχοὺς γιὰ πρώτη φορὰ μὲ τὶς *Νεαρὲς* τοῦ Ἰουστινιανοῦ.¹¹⁸ Στὴν ἐκκλησιαστικὴ νομοθεσία μὲ τὸ θέμα ἀσχολεῖται ὁ κανόνας 6 τῆς Πρωτοδευτέρας Συνόδου.

Στὰ μοναστηριακὰ τυπικὰ ἐπαναλαμβάνεται συνεχῶς ἡ ὑποχρέωση ἀκτημοσύνης τῶν μοναχῶν. Κατὰ τὸν Κονιδάρη,¹¹⁹ τὰ κείμενα ποὺ κάνουν λόγο σχετικὰ μποροῦν νὰ παρουσιασθοῦν σὲ δύο ομάδες: στὴν πρώτη ομάδα κατατάσσονται τὰ τυπικὰ ποὺ ἔχουν ὑπ' ὄψιν τους, ἐπιτρέπουν ἢ ἀνέχονται ἰδιορρυθμικὲς καταστάσεις, ἐνῶ στὴ δευτέρη ομάδα ἀνήκουν περισσότερα τυπικὰ ποὺ περιέχουν ρητὰ τὴν ὑποχρέωση ἀκτημοσύνης καὶ ἀπαγορεύουν αὐστηρὰ τὴν ἀπόκτηση ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ὅποιουδήποτε περιουσιακοῦ στοιχείου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

BIBLIOGRAPHY

ΠΗΓΕΣ

- Alatii, Leonis. *De libris ecclesiaasticis Graecorum. Dissertatio I*, 5. Parisiis, 1645.
- Benešević, V. N. «Taktikon Nikona Černogorca. Grečeskij tekst po rukopisi No 441 Sinajskago monastyrja sv. Jekateriny.» *Zapiski Ist.-Filol. Fakulteta Petrogradskago Universiteta* 139 (1917): 1–120.
- Delehaye, H. «Constantini Acropolitae, hagiographi byzantini, Epistularum manipulus», *An. Bollandiana* 51 (1933): 263–284.
- *Διαθήκη τοῦ Θεοδώρου Στουδίτου*. PG 99, 1813–1824.
- Gautier, Paul. «Le Typikon de la Théotokos Évergétis.» REB 40 (1982): 5–101.
- Gautier, Paul. «Le typikon du sébaste Grégoire Pakourianos.» REB 42 (1984): 5–145.
- Heisenberg, August. *Nicephori Blemmydae curriculum vitae et carmina*. Teubner, Lipsiae, 1896.
- Λάμπρου, Σπύρ. Π. «Διαθήκη Παύλου τοῦ Λατρηνοῦ.» *Νέος Ἑλληνομνήμων* 12 (1915): 198–203.
- Μέγας Βασίλειος. *Ὅροι κατὰ πλάτος*. PG 31, 905–1052.

¹¹⁸ Nov. 5.5 (ἔτ. 535), 76 (ἔτ. 538), 123. 38 (ἔτ. 546).

¹¹⁹ Κονιδάρης, *Νομικὴ θεώρηση*, 160.

- Μέγας Βασίλειος. *Άσκητικαὶ διατάξεις*. PG 31, 1321–1428.
- Meyer, Ph. *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*. Leipzig, 1894.
- Miklosich, Fr., Müller, J. *Acta et diplomata graeca medii aevi sacra et profana. VI Acta et diplomata monasteriorum et ecclesiarum Orientis*. Wien, 1890.
- Petit, L. «Typikon du monastère de la Kosmosotira près d' Aenos (1151).» *Izvestija Russkago Archeologičeskago Instituta v. Konstantinopole* 13 (1908): 17–77.
- Pétridès, S. «Le typicon de Nil Damilas pour le monastère de femmes de Baeonia en Crete (1400).» *Izvestija Russkago Archeologičeskago Instituta v. Konstantinopole* 15 (1911): 92–111.
- Τσικνόπουλος, Ι. *Κυπριακὰ Τυπικά*, 1–68; 71–104. Λευκωσία, 1969.
- *Τύπος και παράδοσις και νόμος τῆς σεβασμίας λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα*. Ed. Kurtz. BZ 3 (1894): 168–170.
- Ὑποτύπωσις σὺν Θεῷ καταστάσεως τῆς εὐαγεστάτης μονῆς τῶν Στουδίου. Dmitrijevskij, A. «Opisanie liturgičeskich rukopisej», τ. I, *Τυπικά*, 224–238. Kiev, 1895.

ΜΕΛΕΤΕΣ

- Κονιδάρης, Ἰωάννης Μ. *Νομικὴ θεώρηση τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν*. Ἀθήνα, 2003.
- Κονιδάρης, Ἰωάννης Μ. *Τὸ δίκαιον τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας ἀπὸ τοῦ 9^{ου} μέχρι τοῦ 12^{ου} αἰῶνος*. Ἀθήναι, 1979.
- Μανάφης, Κωνσταντῖνος Α. *Μοναστηριακὰ τυπικά-διαθήκαι*. Ἀθήναι, 1970.
- Meester, Placide. «Les typiques de foundation (Τυπικά Κτητορικά).» In *Atti del V Congresso Internazionale di Studi Bizantini*, II, 489–508. Roma, 1940.
- Παπαδημητρίου-Δούκας, Νίκος Δ. *Ἁγιορειτικοὶ Θεσμοὶ 843–1912/13*. Ἀθήνα–Κομοτηνὴ, 2002.
- Τρωιάνος, Σπύρος Ν. *Οἱ πηγὲς τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου*. Ἀθήνα–Κομοτηνὴ, 1999.
- Τρωιάνος, Σπύρος Ν. *Παραδόσεις ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου*. Ἀθήνα–Κομοτηνὴ, 1984.
- Τζώγας, Χαρίλ. Σ. «Μοναχισμός.» In *Θρησκευτικὴ καὶ ἠθικὴ ἐγκυκλοπαιδεῖα*, 9^{ος} τόμος, στ. 19. Ἀθήναι, 1966.
- Χριστοφιλόπουλος, Ἀναστάσιος. *Ἑλληνικὸν ἐκκλησιαστικὸν δίκαιον*. Ἀθήναι, 1965.

ARSENIJE GLAVCIC
Bishop of Nis
Faculty of Orthodox Theology
University of Belgrade
arsenije.glavcic@gmail.com

THE MONASTIC TYPICONS AS SOURCES OF CHURCH LAW

Συμπεράσματα: Ανάμεσα στα ἐκκλησιαστικά ἔγγραφα, ὅπως ἤδη ἐκτέθηκε, ιδιαίτερη θέση κατέχουν τὰ μοναστηριακὰ τυπικά. Ἀπὸ τὴ σύντομη ἐργασία μας περὶ τῶν μοναστηριακῶν τυπικῶν μπορούμε νὰ συμπεράνουμε τὰ ἑξῆς:

Α. Μία βασικὴ διάκριση τῶν τυπικῶν εἶναι σὲ λειτουργικὰ τυπικά καὶ σὲ τυπικά μὲ κανονιστικὸ περιεχόμενο. Ἡ δευτέρη ομάδα εἶναι πῶς σημαντικὴ ὡς πηγὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου.

Β. Οἱ ρυθμίσεις τῶν τυπικῶν μὲ κανονιστικὸ περιεχόμενο σὲ πολλὰ θέματα εἶναι κοινές, σὲ ἄλλα πάλι εἶναι δυνατὴ ἡ ὁμαδοποίησή τους. Ὑπάρχει ἐπίσης ἐπίδραση τῶν προγενεστέρων σὲ μεταγενέστερα τυπικά καὶ ἐξάρτηση τοῦ ἐνὸς κειμένου ἀπὸ τὸ ἄλλο, οὕτως ὥστε νὰ μποροῦν νὰ διαιρεθοῦν σὲ ομάδες.

Γ. Τὰ μοναστηριακὰ τυπικά μᾶς δίνουν πολὺτιμες πληροφορίες γιὰ τὴν ὀργάνωση καὶ τὴ νομικὴ ὑπόσταση τῶν μονῶν, γιὰ τὴν περιουσία καὶ τὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τους, γιὰ τὶς προϋποθέσεις εἰσόδου στὴ μονὴ καὶ τὴ διαβίωση τῶν μοναχῶν.

Δ. Ἐπίσης, ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν μοναστηριακῶν –καὶ ιδιαίτερα τῶν κτητορικῶν τυπικῶν — σὲ πολλὰ σημεῖα εἶναι φανερὴ ἡ ὕπαρξη μεγάλης διάστασης μεταξὺ τοῦ ἐπίσημου πολιτειακοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου καὶ τοῦ δικαίου ποῦ ἐφαρμοζόταν στὴν πράξη.

Ἡ σπουδαιότητα καὶ ἡ σημασία τῶν τυπικῶν εἶναι μεγάλη ὄχι μόνον ὡς πηγῆς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου ἀλλὰ καὶ ὡς πηγῆς γιὰ τὴν ἐσωτερικὴ ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας. ► *Λέξεις κλειδιά:* Τὸ μοναστηριακὸ τυπικὸ, ὁ μοναχικὸς βίος, ἡ λατρευτικὴ ζωὴ μονῆς, κανονικὸ δίκαιο, ἐκκλησιαστικὸ δίκαιο, διοίκησης τῆς μονῆς, ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία, βυζαντινὴ ἱστορία.